

SZABOLCS OTTÓ
(1927–2013)¹

A temetés, a végső búcsú egyszerre fájdalom és felemelő érzés mindazok számára, akik ismerték, becsülték, szerették halottunkat. Fájdalom, hiszen egy sokunk számára példamutató életút zárult le, de felemelő is, hiszen azért gyűltünk össze, hogy emlékezzünk és emlékeztessünk rá. Az emlékezés mérlegképzítés is: mit adott az elhunyt családjának, szakmájának, társadalmának és milyen lehetőségeket nyitott számára, netán amilyen korlátok közé zárta őt élete közel kilenc évtizede során az a világ, amelyben élnie rendeltetett.

A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpontja Történettudományi Intézete és a Magyar Történelmi Társulat nevében búcsúzom most Szabolcs Ottótól s próbálom felidézni: mit tehetünk élete szakmai mérlegének serpenyőjébe.

1927-ben született. Szerencsésebb generáció tagjaként 18 éves korában nem a túlélés képességéről kellett volna bizonyosságot adnia, hanem az iskolai munkáját megkoronázó érettségire kellett volna készülnie. Dacolva a 20. század kegyetlen erőivel, mindkét vizsgát sikerrel állta és Sztálin halálának évében már le is zárta történelem szakos egyetemi tanulmányait. A tehetségesnek gondolt pályakezdők akkori tipikus lehetőségét is megkapja: aspiráns az MTA Történettudományi Intézetében és 1961-ben már kandidátusi disszertációját védi. Magánélete és pályája gyorsan ível: 1959-ben nősül, első gyermeke 1960-ban születik, 1962-től szakmai intézményt építhet az Országos Pedagógiai Intézetben, rendszeresen publikál, elsősorban az 1920-as évek magyar értelmiségi-alkalmazotti társadalmáról, de Unger Mátyás társszerzőjeként ő írhatja az 1965-ben megjelent, sok évig igen széles körben használt magyar történelmi szintézist is. Az 1960-as évtized végére a történelemoktatás módszertanának (egy nagy csapat vezető tagjaként) elismert szakértője, a vonatkozó szakfolyóirat szerkesztője, tantervi reformok kezdeményezője, szakmai konferenciák és tanári továbbképzések fáradhatatlan szervezője. Lendülete nem független attól a szellemi és politikai légkörtől, ami a kádári amnesztia és az új gazdasági mechanizmus bevezetése közötti időszakban formálódik. Hajdu Tibor gondolatát és szavait idézve: Hruscsov 1964-es bukása után a Brezsnyev éra feladta a kommunizmus hagyományos koncepcióját, de ezt nem deklarálta és nem is keresett helyette újat – stagnált. Ebben a helyzetben a kádári vezetés kis lépésekkel próbált közeledni a realitásokhoz, élhetőbbé téve az országot. Ez akkor is így volt, ha ma már tudjuk: a hatvanas években is érlelődött már a nyolcvanas évek második felének válsága. Ugyancsak Hajdu Tibor mutatott rá a legegységesebbben arra, hogy az aki nincs ellenünk, az velünk van kádári elvének Magyarországon, ha sok feszültséggel is terhelve, de megkezdődött az új, főleg az állami bürokráciára épülő középosztály összefonódása a régi középosztály leszármaz-

---

¹ Szabolcs Ottó búcsúztatása: Farkasréti temető, 2014. január 8.

zottaival. Három év alatt majd 50 százalékkal emelkedett (megközelítve a 100 000-es számot) az egyetemi és főiskolai hallgatók létszáma, miután 1963-ban eltörölték a felvételre kerülő diákok származás szerinti kategorizálását. (Hajdu Tibor: A diplomások létszámnövekedésének társadalmi hatásai a 20. század ötvenes-hatvanas éveiben. *Történelmi Szemle* XLIX (2007)1:63–89.) Szabolcs Ottó a történelemtanításban próbálta érvényesíteni azt a realitásokhoz közeli próbát, bár sok-sok régi kolonczal terhelt politikát, amit számos nemzedéktársa az élet más területein épített. Igen vékony jégen járt. Szakterülete történetiszemléleti és oktatáspolitikai viták metszéspontjában állt, s ő igen aktívan vett részt mindkét terület elvi vitáiban és gyakorlati konfliktusaiban. Bázisa az Országos Pedagógiai Intézetet követően (itt 1984-ig dolgozik) az ELTE Bölcsészettudományi Kara és a Magyar Történelmi Társulat, ahol 1975-től 1985-ig főtárgy, 1986-tól 1999-ig alelnök, 1992-től pedig a vezetése alatt a történelemtanárok leghatékonyabban működő szervezetévé fejlődött intézmény, a Társulat Tanári Tagozata vezetője. A 21. század első évtizedének vége felé érezte erejének gyengülését és fokozatosan visszalépett az aktív munkától.

Mi is kerül tehát e fél évszázados pálya szakmai mérlegének serpenyőjébe?

Kezdjük egy jelentős társadalomtörténeti munkássággal: Szabolcs Ottó elsőként foglalkozott a Horthy korszak tisztviselőrétegével, a dogmatikus értelemzett osztálystruktúra helyett széles körű forrásbázis alapján elemezte a Trianon után rendkívüli mértékben felduzzadó tisztviselő réteg (családtagokkal együtt a lakosság közel 10 százaléka) összetételét, mobilitási mutatóit, politikai törekvéseit, mentalitását. Vonatkozó kutatásait időben és az értelmiség más rétegeire is kiterjedően az 1990-es évek közepéig folytatta. Andrew C. Janos 1982-ben megjelent, a témakörben mérvadónak tekintett könyvét (*The Politics of Backwardness, 1825–1945*. Princeton University Press) jóval megelőzően elemezte az állami bürokrácia szerepét a bethleni konszolidációban, de kutatói figyelme kiterjedt a magántisztviselői rétegekre is. Munkássága része annak a Berend T. Iván, Ránki György, Ádám Magda, Gunst Péter, Juhász Gyula, L. Nagy Zsuzsa, Ormos Mária, Sipos Péter és jó néhány más, e generációhoz tartozó kolléga nevével fémjelvezhető erőfeszítésnek, amely elsőként tett kísérletet a Horthy korszak ideológiai előfeltevésektől nem mentes, de tudományos alaposságú kutatására, keresvén mind a konszolidációs mind a válság időszakok mélyebb gyökereit és nemzetközi kontextusát.

Legjelentősebb azonban a történeti közgondolkodás soktényezős összefüggérendszerében értelmezendő tevékenysége a magyarországi történelemoktatás elveinek és gyakorlatának formálásában. 1982-ben a *Történelem és közgondolkodás* c. egri tanácskozáson mondta ma is elgondolkoztatóan a korábbi történelemoktatásról: „inkább az eszmei és politikai törekvések vezérelték tananyagának és tanítási koncepciójának kialakításában, mint a személyiségfejlesztés... lehetőségei és szükségletei... A történelemtudomány új eredményeinek ismerete és a politikai szilárdság azonban önmagában senkit sem avat a történelemtanítás szakemberévé” (*Történelem és közgondolkodás*. Szerkesztette: Vass Henrik. Kossuth, Budapest, 1982. 231–2.) Arra figyelmeztetett, hogy nem pusztán az anyag megtanítását, hanem a mindenhol szerzett informá-

ciók rendszerezését kell a történelemtanítás középpontjába állítani. Próféták és agitátorok kijelentéseinek ismételtése helyett a kritikus rendszerezéshez ad segítséget a modern társadalomtudományok eredményeinek, módszereinek integrálása a történelem oktatásába. Ezt a célt s a magyar történelem mindenkori egyetemes történelmi összefüggésekbe helyezését, az információs robbanás következményeinek mérlegelését, a modern technikai eszközök használatának sürgetését, egy szóval az élményszerűség minél teljesebb körű kibontakoztatását szolgálta életműve legnagyobb része.

Ezer körüli publikáció, megszámlálhatatlan országos és nemzetközi konferencia szervezése, lebonyolítása, Magyarország bevonása a nemzetközi tankönyvegyeztetési folyamatokba, szakfolyóiratok és történelempedagógiai szakkönyvsorozatok szerkesztése, közvetlen és kreatív reagálás a történelemoktatás politikai környezetének változásaira, emberség és empátia: címszavak a most véglegesen lezárt életmű összegező értékeléséhez és tanulságainak mérlegeléséhez.

Ez a szomorú alkalom is emlékeztet ugyanis bennünket: a mi szakmánkban is csak az egyes generációk egymásra épülő teljesítményei bizonyíthatják a történetírás ma különösen erőteljesen igényelt „társadalmi hasznosságát”. Szabolcs Ottó egy olyan generáció tagja, amely az 1950-es 60-s évek fordulójától kezdve mélyre fúró forrásfeltárásokkal, részmonográfiákkal és szintézisekkel, érdekfeszítően megírt népszerűsítő művekkel gondolkottatta el a szakmai közösséget, a gondolkodni akaró és képes közvéleményt haza és haladás viszonyáról. Számukra sokkal világosabban látszott, hogy merre van előre, mint a későbbi nemzedékekhez tartozó kollégáknak. Irigylésre méltó magabiztossággal tervezett és építkezett Szabolcs Ottó, szenvedélyes tenni akarása, a keskeny ösvények és széles utak párhuzamos használata, az egyszerre kritikus és konstruktív szemléletmód és napi gyakorlat sikeres megvalósítása szakmán innen és túl egy egyre ritkább, de annál értékesebb közéleti értelmiségi magatartásmóddal inspiráló példája. Elporladó teste az elmúlásra, a közemlékezetbe épülő intellektusa a jelen- és jövőformálás minden igazi értelmiségi számára kötelező feladatára hív fel minket e szomorú, de mégis felemelő pillanatban.

Pók Attila

CONTENTS

STUDIES – *Balázs Sipos*: Modern American Girl, New Woman and Hungarian Lady in the Horthy Era. A Media Historical Analysis from the Perspective of Women’s History – *Gergely Fejérdy*: The First Decade of Official Relations between Belgium and Hungary – *Péter Gábor*: The Hungarian Indemnities to Be Paid to Yugoslavia (1945–1949) – *Miklós Mitrovits*: Together or in Separate Ways towards Communism? The First De-Stalinization in East-Central Europe – *Zsuzsanna Varga*: A Search for a Solution of the Agrarian Crisis during the „New Period” (1953) – ARTICLES – *Petra Hamerli*: The Evolution of Hungaro–Italian Relations in 1918–1919 – *Tibor Glant*: The Ford Administration and St. Stephen’s Crown, 1974–1977 – OBSERVER – *László Karsai*: The Final Inability to Decide – *Tamás Krausz*: How Would Krisztián Ungváry Rewrite the History of the Great Patriotic War? – *Krisztián Ungváry*: Between the Anvil and the Caress. A Response to Tamás Krausz – HISTORICAL LITERATURE – CHRONICLE

Kiadó: Magyar Történelmi Társulat
1014 Budapest, I. Úri u. 53.
Nyomdai előkészítés: Paulus-Publishing Bt.
1028 Budapest, Községház utca 37.
Nyomás, kötészet: Krónikás Bt. Biatorbágy
F.v.: Horváthné Nagy Erzsébet
HU ISSN 0039–8098

Következő számunk tartalmából

Csáky Judit: A Magyar–Lengyel Krónika és a hazai elbeszélő hagyomány

Feld István: A magánváarak építésének kezdetei a középkori Magyarországon
a régészeti források tükrében

Neumann Tibor: A gróf és a herceg magánháborúja (Szapolyai István és Corvin János harca
a lipthói hercegségért)

Tóth Valéria: Szempontok a 13–14. századi nemzetségnevek értékeléséhez

E számunk munkatársai

Bartha Eszter PhD, egyetemi tanársegéd (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Kelet-Európa Története Tanszék) – *Fejérdy Gergely* PhD, egyetemi adjunktus, tudományos főmunkatárs (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, Magyar Külügyi Intézet, Budapest) – *Gábor Péter* PhD-hallgató (Good Change KFT, Budapest) – *Glant Tibor* PhD, habil, tanszékvezető egyetemi docens (Debreceni Egyetem, Észak-amerikai Tanszék) – *Guth Réka* tudományos dokumentátor (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet) – *Hamerli Petra* PhD-hallgató (Budapest) – *Honvári János* kandidátus, habil., egyetemi docens (Széchenyi István Egyetem, Győr) – *Karsai László* kandidátus, tanszékvezető egyetemi tanár (Szeged) – *Krausz Tamás* a történelemtudomány doktora, egyetemi tanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Ruszisztikai Központ, Budapest) – *Mitrovits Miklós* PhD, tudományos munkatárs (Politikatörténeti Intézet, Budapest) – *Nové Béla* történész (Budapest) – *Péterffy Gergely* tudományos segédmunkatárs (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet) – *Pók Attila* kandidátus, habil., tudományos tanácsadó, igazgatói megbízott, Jelenkortörténet témacsoport, igazgatóság (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet) – *Pritz Pál* az MTA doktora, ny. egyetemi magántanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar) – *Sági György* gyakorló, (MTA-Pázmány Péter Katolikus egyetem, „Lendület” Egyháztörténeti Kutatócsoport) – *Sipos Balázs* PhD, habil, egyetemi adjunktus (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék) *Szabó A. Ferenc* kandidátus, egyetemi tanár (Nemzeti Közszerkeleti Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest) – *Ungváry Krisztián* PhD, tudományos munkatárs (Országos Széchényi Könyvtár – 1956-os Intézet) – *Varga Zsuzsanna* kandidátus, habil., egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék) – *Vázsonyi Dániel* PhD-hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar) – *Vukman Péter* PhD, tudományos munkatárs (Szegedi Tudományegyetem, Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék) – *Wencz Balázs* levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára)

Számunk szerzői hozzájárulnak ahhoz, hogy a Századok szerkesztősége írásaikat — külön díjazás nélkül — DVD-n és a folyóirat internetes adatbázisában megjelentesse